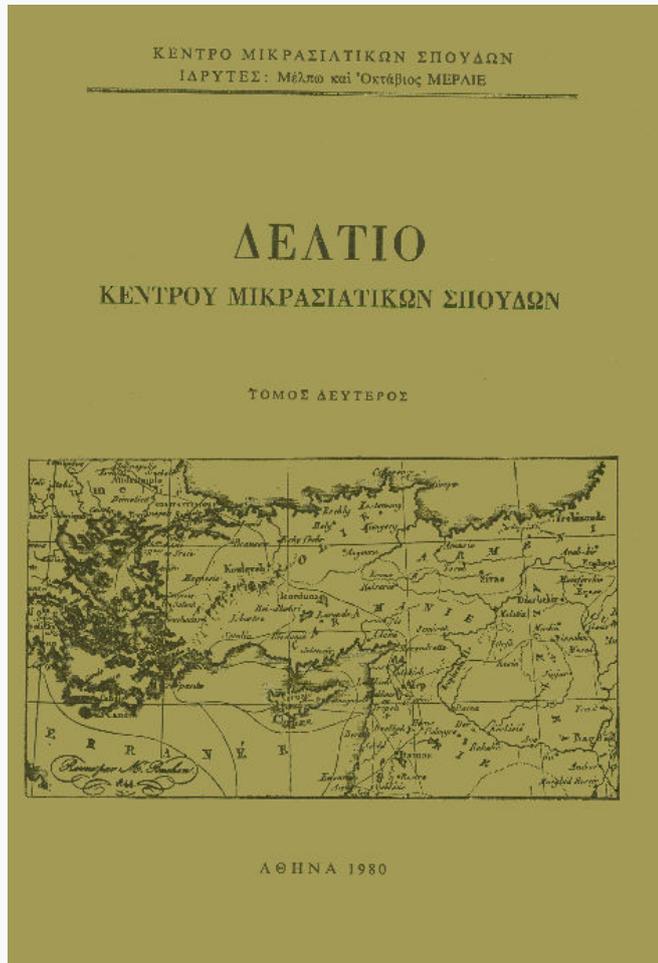

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 2 (1980)

Τα χειρόγραφα 167 και 168 του ρώσικου αρχαιολογικού ινστιτούτου Κωνσταντινουπόλεως

Κωνσταντίνος Κ. Παπουλίδης

doi: [10.12681/deltiokms.252](https://doi.org/10.12681/deltiokms.252)

Copyright © 2015, Κωνσταντίνος Κ. Παπουλίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπουλίδης Κ. Κ. (1980). Τα χειρόγραφα 167 και 168 του ρώσικου αρχαιολογικού ινστιτούτου Κωνσταντινουπόλεως. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 2, 205–210. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.252>

ΤΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ 167 ΚΑΙ 168
ΤΟΥ ΡΩΣΙΚΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

1. Σὲ παλαιότερη ἔρευνα πού εἴχαμε κάνει, στό πλούσιο σέ ἀρχαϊκό ὕλικό περιοδικό ὄργανο τοῦ Ρωσικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Κωνσταντινουπόλεως¹, εἴχαμε ἐπισημάνει ὅτι «ἀποκτήθηκαν [ἀπό τὸ Ἰνστιτούτο]... καὶ δύο [χειρόγραφα] γεωγραφικοῦ περιεχομένου: (Ὀδοιπορικόν. Ἀρ. 1. Ἀπὸ τὸ Βυζάντιον ἕως τῆ Θεσσαλονίκῃ κλπ. καὶ 2. Περὶ τὴν Βάρναν²)»³ χωρὶς καμιά ἄλλη πληροφορία. Ἀργότερα, μὲ τὴν ἐκδόση τοῦ Καταλόγου τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων πού βρίσκονται σήμερα στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν τῆς ΕΣΣΔ στό Λένινγκραντ⁴, ξαναθυμηθῆκαμε τὴν παλιά μας σημείωση καὶ βρήκαμε περισσότερες πληροφορίες⁵. Ἀπὸ τὶς πληροφορίες αὐτὲς καὶ ἀπὸ ἔσωτερικὲς μαρτυρίες τῶν δύο χειρογράφων μαθαίνομε σήμερα ὅτι ὁ συγγραφέας εἶχε ἐτοιμάσει τὰ δύο χειρόγραφα βιβλία του γιὰ νὰ τὰ πούλησει καὶ ὅτι ἀγοράστηκαν τὸ 1906 ἀπὸ τοὺς Ρώσους, πού ἦταν στό Ρωσικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ συλλογὴ χειρογράφων τοῦ Ρωσικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Κωνσταντινουπόλεως περιῆλθε στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν τῆς ΕΣΣΔ στό Λένινγκραντ τὸ

1. Βασικὴ βιβλιογραφία γιὰ τὰ πρῶτα χρόνια λειτουργίας τοῦ Ρωσικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Κωνσταντινουπόλεως βλ. στό περιοδικό τοῦ Ἰνστιτούτου: *Izvestija Russkago Arheologičeskago Instituta v Konstantinopole* (= *IRAİK*) ἀπὸ τὸν πρῶτο τόμο (1896) κἄς, καθὼς καὶ στό περιοδικὸ *Βυζαντινὰ Χρονικὰ- Vizantijskij Vremennik* (= *VV*) 1 (1894) 256-260 (= σχετικὰ μὲ τὴν ἰδρύση του), καὶ 456-460 (= διάφορες πληροφορίες καὶ τὸ Καταστατικὸ τοῦ Ἰνστιτούτου) 2(1895) 489-492 καὶ 723-725 3(1896) 224-225 καὶ 735-736 4(1897) 303-305 καὶ μετὰ τῆ σελ. 768: *Priloženie k IV tomu Vizantijskago Vremennika* σ. 1-48 (ἀνεξάρτητη σελιδαρίθμηση): 5 (1898) 354-355 6 (1899) 293-308 7(1900) 574-588 καὶ 588-590.

2. Ἑλληνικὰ στό κείμενο.

3. Βλ. *IRAİK* 14 (1909) 203(= σελιδαρίθμηση ὅλου τοῦ τόμου) ἢ 135 (= σελιδαρίθμηση τοῦ τεύχους Β').

4. Βλ. I.N. Lebedeva, *Opisanie Rukopisnogo Otdela Biblioteki Akademii Nauk SSSR, tom 5: Grečeskie rukopisi* (= Περιγραφή τοῦ τμήματος χειρογράφων τῶν Βιβλιοθηκῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν τῆς ΕΣΣΔ, τόμος 5: Τὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα), Λένινγκραντ (Nauka) 1973, (Κατάλογος μὲ πολλὰ σφάλματα). Βλ. καὶ βιβλιοκρισία τοῦ Β.Ι. Fonkič, *VV* 38 (1977) 214-220.

5. *Ο. π.*, 208 καὶ 209-210.

1931⁶. Ἡ συλλογή αὐτή ἀποτελεῖται ἀπὸ 192 χειρόγραφα⁷. Τὰ χειρόγραφα ἀριθ. 167 καὶ 168⁸ ἀποκτήθηκαν τὸ 1974 σὲ μικροφίλμ ἀπὸ τὸ Ἴδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἰμού⁹. Τὸν Νοέμβριο τοῦ 1976 διασταυρώσαμε τίς πληροφορίες μας ἀπὸ ἐπιτόπια ἐξέταση.

2. Τὸ ἑλληνικὸ χειρόγραφο ποῦ βρίσκεται στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν τῆς ΕΣΣΔ στὸ Λένινγκραντ (Τμῆμα χειρογράφων) μὲ τὰ στοιχεῖα «*РАΙΚ*¹⁰ Νο 167» ἐπιγράφεται «*ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ*». Γράφτηκε ἀπὸ τὸν Χη-Ἰορδάνου τὸ 1848 καὶ εἶναι αὐτόγραφο τοῦ συγγραφέα σὲ χαρτί χωρὶς φιλιγκράν. Ἔχει διαστάσεις φυλλ. 19.8 × 12.0 καὶ διαστάσεις κειμ. 17.0 × 10.5. Ὁ συγγραφέας ἀρίθμησε τίς σελίδες στὸ κάτω μέρος τῶν φύλλων μέχρι τὴ σελίδα 202. Οἱ σελίδες 155-156 δέθηκαν μπροστὰ ἀπὸ τὴ σελίδα 1 καὶ στὴ θέση τους μπῆκαν σελίδες χωρὶς ἀρίθμηση, ἀλλὰ γραμμένες μὲ διαφορετικὴ μελάνη. Ἔχει δέσιμο τοῦ 19ου αἰ. ἀπὸ χαρτόνι μὲ δερμάτινη ράχη. Στὴ ράχη ὑπάρχει ἐπιγραφή μὲ χρυσὰ γράμματα: «*ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ*»¹¹. Στὸ φ. 1 ὑπάρχει ἡ περιγραφή τῆς πόλεως Βάρνας. Ἐπικεφαλίδα: «*περὶ τὴν Βάρναν*»¹². Ἀρχή: «*αὕτη εἶναι πόλις καὶ καθέδρα πασὰ μὲ φρούριον*»¹³. Στὸ φ. 2 ὑπάρχει ἡ βιογραφία τοῦ συγγραφέα. Ἐπικεφαλίδα: «*χρονολογικὸς*»¹⁴. Ἡ βιογραφία

6. Βλ. E.E. Granstrem, «*Grečeskie Srednevekovye Rukopisi v Leningrade*» VV 8(1956) 194- M. Richard, *Répertoire des Bibliothèques et des Catalogues des manuscrits grecs*, Παρίσι 2¹⁹⁵⁸, σ. 112 καὶ 135. Γιὰ τὴν ὅλη διοργάνωση τῶν σοβιετικῶν ἀρχειῶν μετὰ τὸ 1917 βλ. Patricia Kennedy-Grimsted, *Archives and Manuscript Repositories in the USSR. Moscow and Leningrad*, Princeton, New Jersey Princeton University Press (1972), 23-60.

7. Βλ. I.N. Lebedeva, ὁ. π., 3. Ὁ M. Richard (ὁ. π., 112 καὶ 135) ἀναφέρει 195 χειρόγραφα.

8. Τὸ χειρόγραφο *РАΙΚ* 167 γράφτηκε τὸ 1848 καὶ τὸ *РАΙΚ* 168 τὸ 1843. Ἄν ἐξετάζαμε χρονολογικῶς τὰ παραπάνω χειρόγραφα θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξετάζαμε πρῶτα τὸ *РАΙΚ* 168 καὶ μετὰ τὸ *РАΙΚ* 167, ἀλλὰ τὰ περιεχόμενα τῶν δύο χειρογράφων μᾶς ἀναγκάζουν νὰ ἐξετάσουμε πρῶτα τὸ 167 καὶ μετὰ τὸ 168, μὴ καὶ στὸ *РАΙΚ* 168, φ. 1 ὑπάρχει ἡ παρακάτω σημείωση: «*Ὁδοπορικὸν συμπλήρωμα ὄν τῆς Περιήγησεως*» καὶ «*Περιήγησις*» εἶναι τὸ χειρόγραφο *РАΙΚ* 167. Ἡ I.N. Lebedeva, ὁ. π., ἐξετάζει στὴ σελ. 208 τὸ χειρόγραφο *РАΙΚ* 168 καὶ στὴ σελ. 209-210 τὸ χειρόγραφο 167.

9. Εὐχαριστίες ὀφείλονται στοὺς ὑπεύθυνους τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν τῆς ΕΣΣΔ στὸ Λένινγκραντ γιὰ τὴν ἀποστολὴ τῶν μικροφίλμ.

10. Πρόκειται γιὰ συντομογραφία τῆς φράσεως: «*Russkij Arheologičeskij Institut v Konstantinopole*».

11. Ἡ I.N. Lebedeva, ὁ. π., 209, γράφει: «*Περιήγησις*» καὶ βάζει γιὰ τίτλο τοῦ χειρογράφου στὰ ρωσικὰ τὴ φράση: «*Putevoditel'po Balkanskomu Poluostrovu i Maloj Azii, Sostavlemyj N. Iordanisom*» (= Ὁδηγὸς τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ποῦ συντάχθηκε ἀπὸ τὸν Χ. Ἰορδάνη). Γενικὰ ἡ I.N. Lebedeva στὸν Κατάλογο τῆς προτιμᾶει νὰ μεταγράφει τὰ ἑλληνικὰ τῶν χειρογράφων διορθωμένα, ἀλλὰ δὲν τὸ κατορθώνει πάντοτε.

12. Ἡ I.N. Lebedeva, ὁ. π., 209, γράφει: «*Περὶ τὴν Βάρναν*».

13. Ἡ I.N. Lebedeva, ὁ. π., 209, γράφει: «*Αὕτη εἶναι πόλις καὶ καθέδρα πόσα[sic] μὲ φρούριον...*»

14. Ἡ I.N. Lebedeva, ὁ. π., 209, γράφει: «*Χρονολογικὸς*».

του συγγραφέα τελειώνει με τη φράση: «και .δ. γρώσια κοστίζει αυτή»¹⁵. Στα φφ. 3-102 είναι καταχωρισμένη ή περιγραφή της Βαλκανικής Χερσονήσου της Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, πού διαχωρίζεται σὲ 134 κεφάλαια ἢ ἀριθμοὺς. Σὲ κάθε κεφάλαιο ἀναφέρεται ἡ ἀπόσταση ἀπὸ τὴ μιά πόλη στὴν ἄλλη σὲ ὄρες δρόμου. Περιγράφονται πόλεις, χωριά, ἐκκλησίες, μοναστήρια καὶ ἄλλα ἀξιόθεατα. Ἐπίσης ἀναφέρονται καὶ ἱστορικὲς μαρτυρίες. Ἀρχή: «ἀριθμὸς 1, ἀρχή. Ἀπὸ τὸ Βυζάντιον, εἰς Θεσσαλονίκην, ὥραι 108.»¹⁶. Τέλος: «τζαμπουναρή, 1 ὥρ χάνη. σαμσῶν, 2 ὥραι, τέλος»¹⁷. Στὸ φ. 1 ὑπάρχει ἡ παρακάτω σημείωση τοῦ συγγραφέα: «παρατοῦ Χη. Ἰορδάνου ἐγγήνη αὐτὴ περιηγήσεως ὄφθαλμοφανῶς, καὶ τετραγωνικῶς, διὰ χάριν τῆς πατρίδος αὐτοῦ καὶ ἐγράφη ἰδιοχειρῶς ἢ Βύβλος αὐτὴ (ἀπὸ τὴν κομόπολην λεπτοῦ ἰδωρ (ἰντζέσου) τῆς καισαρίας, ἐπαρχία καππαδοκίας: (εἰς τὰ 1848 φερουαρίου, 28.»¹⁸. Στὸ φ. 1 ὑπάρχει ἡ φράση: «Περιήγησις/ [καὶ μὲ ἄλλη μελάνη] χρήσιμος διὰ γεωγράφους / φράγκα 12»¹⁹. Στὴ δευτέρη λευκὴ σελίδα μετὰ τὸ φ. 102 ὑπάρχει ἡ παρακάτω σημείωση: «V etoj rukopisi 102 (sto dva) lista + 21. ot perepleta. 11.11.1960. O. Lihačev» (= Στὸ χειρόγραφο αὐτὸ ὑπάρχουν 102 φφ. + 2 φφ. ἀπὸ τὸ δέσιμο. 11.11.1960. O. Lihačev). Τέλος, τὸ χειρόγραφο αὐτὸ ἐξέτασαν μεταξὺ ἄλλων ὁ ἀείμνηστος George Soulis (στὶς 20.3.1963) καὶ ὁ B.L. Fonkič (στὶς 14.5.1965).

3. Τὸ ἄλλο ἑλληνικὸ χειρόγραφο πού βρίσκεται στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν τῆς ΕΣΣΔ στὸ Λένινγκραντ (Τμῆμα χειρογράφων) μὲ τὰ στοιχεῖα «RAIK No 168»²⁰ ἐπιγράφεται «ΟΔΙΠΟΡΙΚΩΝ» καὶ γράφτηκε τὸ 1843 ἀπὸ τὸν Χη Ἰορδάνου. Εἶναι αὐτόγραφο γραμμμένο στὴν Ἀθήνα σὲ χαρτὶ μὲ φιλιγκράν πού ἀποτελεῖται ἀπὸ οἰκόσημο καὶ τὴν ἐπιγραφή GHIGLIOFTZ. Ἔχει διαστάσεις φύλ. 20,0 × 12,5 καὶ διαστ. κειμ. 16,2 × 11,5 μὲ 29 σειρές. Ὁ συγγραφέας ἀρίθμησε τὶς σελίδες στὸ κάτω μέρος τῶν φύλλων μέχρι τὸ φύλλο 100 (199 σελίδες). Τὸ κείμενο γράφτηκε μερικὲς φορὲς σὲ δύο στῆλες. Ἔχει δέσιμο τοῦ 19ου αἰ. ἀπὸ χαρτόνι μὲ δερμάτινη

15. H.I.N. Lebedeva, ὁ. π., 209, γράφει: δ γρώσια κοστίτη[sic] αὐτή», μὲ τὴ σημείωση ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ ἀγοραστικὴ ἀξία τοῦ χειρογράφου.

16. H.I.N. Lebedeva, ὁ. π., 210, γράφει: «Ἀριθμὸς 1, ἀρχή. Ἀπὸ τὸ Βυζάντιον εἰς Θεσσαλονίκην ὥραι 108».

17. H.I.N. Lebedeva, ὁ. π., 210, γράφει: «Τζαμπουναρή 1 ὥρα, Χάνη Σαμσῶν 2 ὥρας. Τέλος».

18. H.I.N. Lebedeva, ὁ. π., 210, γράφει: «Παρά τοῦ Χ. Ἰορδάνου ἐγγήνη αὐτὴ περιήγησις ὄφθαλμοφανῶς καὶ τετραγωνικῶς, διὰ χάριν τῆς πατρίδος αὐτοῦ, καὶ ἐγράφη ἰδιοχειρῶς ἢ βιβλὸς αὐτὴ ἀπὸ τὴν κομόπολην λεπτοῦ ἰδωρ (Ἰντζέσου) τῆς Καισαρίας ἐπαρχίας Καππαδοκίας εἰς τὰ 1848 φερουαρίου 28».

19. H.I.N. Lebedeva, ὁ. π., 210, γράφει: «Περιήγησις. Χρήσιμος διὰ γεωγραφίας[sic] Φράγκα 12».

20. Ὁ παλιὸς ἀριθμὸς τοῦ χειρογράφου ἦταν H 12. Βλ. I.N. Lebedeva, ὁ. π., 208.

ράχη. Στη ράχη υπάρχει επιγραφή με χρυσά γράμματα: «*ΟΔΙΠΟΡΙΚΩΝ*»²¹. Στη σελίδα που είναι κολλημένη στο επάνω μέρος του δεσμίματος υπάρχει γκραβούρα, που παριστάνει ένα μνήμα. Κατά την I.N. Lebedeva «*Ίσως είναι τὸ Ex-Libris τοῦ συγγραφέα*»²². Ἀπὸ τὴν ἐπιτόπια ἐξέταση ποὺ κάναμε καταλήξαμε στὸ συμπέρασμα ὅτι ἀποκλείεται νὰ εἶναι τὸ Ex-Libris τοῦ συγγραφέα, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ φύλλο χαρτιοῦ ἀνήκει σὲ ἄλλο ἔργο καὶ χρησιμοποιοῦντο ἐδῶ ἀπὸ τὸν συγγραφέα ἢ ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ ἔδωσε τὸ χειρόγραφο. Ἡ ἐπικεφαλίδα τοῦ Ὀδοιπορικοῦ γράφτηκε στὸ τέλος τοῦ χειρογράφου στὸ φ. 117^ν: «*ὀδοιπορικῶν, δηλαδὴ βιβλίον τὸ ὅποιον περὶ ἔχει τὸν πόλεων καὶ χωρῶν, τὰ διαστήματα κομῶν καὶ θέσεων, διάφορα ὀνόματα, λεξικά δὲ γεωγραφικά, καὶ τινὰ μνημονεῖα βασιλείων κατὰ τάξιν σημειώσεως, καὶ ἱστορικὰ/χρονολογία*»²³. Στὸ φ. 117^ν ὑπάρχει ἀκόμη καὶ ἡ παρακάτω σημείωση τοῦ συγγραφέα: «*ἐρανίσθησα [ἢ χρονολογία] ὑπὸ Χ. Ἰορδάνου, τοῦ λεπτοῦδουρου, (ἰντζέσου) κομῶ πολὺς τῆς καππαδοκείας, χάριν φιλοτιμίας τῆς πατρίδος, καὶ κατάγωγος ἑλληνικῆς ἀποδείξεως/ χρεματίσας δὲ καὶ στρατιωτικῶς, ἐννέα ἔτη εἰς τὴν ἑλλάδα ἀπὸ τὰ | 1830· ἕως 1842: ἐγράφη δὲ ἰδιοχειρῶς, ἐν ἀθήναις 10· | «μαρτίου, 1843. μ.Χ. ἔτη.»*»²⁴. Στὸ φ. 117 ὑπάρχει ἡ παρακάτω φράση: «*τέλος καὶ τῷ θεῷ δόξα/ μὲ 5. γρωσίον ἐξῶδα*»²⁵. Στὸ φ. 1 ὑπάρχει ἡ παρακάτω σημείωση τοῦ συγγραφέα: «*Ὀδοιπορικὸν [καὶ μὲ ἄλλη μελάνη] συμπλήρωμα ὄν τῆς | Περιηγήσεως / φράγκα 12*»²⁶. Στὴν ἴδια σελίδα ὑπάρχει ἡ σφραγίδα τοῦ Ρωσικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Κωνσταντινουπόλεως. Ἀναφέρεται ἐπί-

21. Ἡ I.N. Lebedeva, ὁ. π., 208, γράφει: «*Ὀδοιπορικὸν*» καὶ βάζει γιὰ τίτλο τοῦ χειρογράφου στὰ ρωσικά τὴ φράση: «*Рутеводителъ по Балканскому Полуострову и Малой Азии. Составленный Н. Jordanisom*» (= Ὀδηγὸς τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ποὺ συντάχθηκε ἀπὸ τὸν Χ. Ἰορδάνη).

22. Βλ. I.N. Lebedeva, ὁ. π., 208.

23. Ἡ I.N. Lebedeva, ὁ. π., 208, γράφει: «*Ὀδοιπορικὸν, δηλαδὴ βιβλίον τὸ ὅποιον περιέχει τὸν πόλεων καὶ χωρῶν τὰ διαστήματα, κομῶν καὶ θέσεων διάφορα ὀνόματα, λεξικά δὲ γεωγραφικά καὶ τινὰ μνημονεῖα βασιλείων κατὰ τάξιν σημειώσεως καὶ ἱστορικὰ χρονολογία.*»

24. Ἡ I.N. Lebedeva, ὁ. π., 208, γράφει: «*Ερανίσθησα ὑπὸ Χ. Ἰορδάνου, τοῦ Λεπτοῦδουρου (Ἰντζέσου), κομῶ πολὺς τῆς Καππαδοκείας, χάριν φιλοτιμίας τῆς πατρίδος καὶ κατάγωγος ἑλληνικῆς ἀποδείξεως, χρεματίσας δὲ καὶ στρατιωτικῶς ἐννέα ἔτη εἰς τὴν ἑλλάδα ἀπὸ τὰ 1830 ἕως 1842. Ἐγράφη ἰδιοχειρῶς ἐν Ἀθήναις 10 μαρτίου 1843 μ.Χ. ἔτη.*»

25. Γιὰ τὸ κείμενο αὐτὸ ἡ I.N. Lebedeva, ὁ. π., 208, δημοσίευσε μόνον τὴν παρακάτω: «*μὲ 5 γρωσία ἐξῶδα*», καὶ ὑποστήριξε ὅτι ὁ συγγραφέας ἀναφέρει τὴν ἀξία τοῦ χειρογράφου. Δὲν μπορούμε νὰ δεχθοῦμε τὴ γνώμη τῆς διότι εἶναι ἐκδηλοῦν ὅτι ὁ συγγραφέας ἀναφέρεται σὲ ἐξῶδα τὰ ὅποια σήμερον δὲν μπορούμε νὰ προσδιορίσουμε, ἀλλὰ μπορούμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι θὰ ἀναφέρεται στὰ ἐξῶδα ποὺ ἔκανε γιὰ νὰ γράψει αὐτὸ τὸ χειρόγραφο.

26. Ἡ I.N. Lebedeva, ὁ. π., 208, γράφει μόνον: «1) Ὀδοιπορικὸν. 2) Συμπλήρωμα ὄν τῆς περιηγήσεως». Ἡ πληροφορία «*Φράγκα 12*» νομίζω ὅτι ἀναφέρεται στὸ ποσὸ ποὺ ζήτησε ἢ ἔλαβε ὁ συγγραφέας ὅταν τὸ πούλησε.

σης ό αριθμός 168 και ό παλιός αριθμός του χειρογράφου Η 12. Τό κυρίως κείμενο του χειρογράφου είναι γεωγραφικού περιεχομένου και διαιρείται από τόν συγγραφέα σε 146 κεφάλαια, που ό συγγραφέας τά ονομάζει *αριθμούς*. Σε κάθε κεφάλαιο αναφέρεται ή απόσταση από τή μιá πόλη στην άλλη σε ώρες δρόμου. Περιγράφονται πόλεις, χωριά, εκκλησίες, μοναστήρια και άλλα αξιοθέατα. Έπίσης αναφέρονται και ιστορικές μαρτυρίες. Οί παραπάνω γεωγραφικές πληροφορίες είναι καταχωρισμένες από τό φ. 2 ως τό φ. 86^ν. Αρχή: «*ΠΙΝΑΞ ΟΔΙΠΟΡΙΚΩΝ. αριθμός 1. Από τό βηζάντιον εις τήν Θεσσαλονίκην, ώραι. 108.*»²⁷ Τέλος: «*τέλος τής γεωγραφίας.*» Από τό φ. 87 ως τό φ. 117 ό συγγραφέας συγκέντρωσε διάφορα κείμενα²⁸ ποικίλου περιεχομένου. Από τό ύφος και τή γλώσσα τών κειμένων αυτών φαίνεται καθαρά ότι ό συγγραφέας άντέγραψε τά διάφορα αυτά κείμενα από βιβλία και από έντυπα που κυκλοφορούσαν τήν εποχή του. Τό μόνο άξιο λόγου κείμενο είναι εκείνο που αναφέρεται στα φφ. 89^ν-94^ν και είναι τουρκοελληνικό γλωσσάριο κυρίως τοπωνυμιών, όπου οί τουρκικές λέξεις γράφονται στα έλληνικά. Η τελευταία πληροφορία του συγγραφέα για τό γεωγραφικό μέρος του χειρογράφου, αλλά και για τόν έαυτό του αναφέρεται στο φ. 117^ν: «*τοῦ παρόντος Βιβλιαρίου συγγραφεὺς, καὶ τοὺς 146. γεωγραφικοὺς ἀριθμοὺς, καὶ γεγραμμένας θέσεις ὀφθαλμοφανῶς περιηγητῆς ὁ ἄνω ἠρειμένος, εἶναι ὁ αὐτός. ἐνρέθειν / δὲ εἰς ἐξ πολέμους καὶ συμπλοκᾶς ἔκουσίωσ...*». Τέλος, τό χειρόγραφο εξέτασαν μεταξύ άλλων και ό Β. L. Fonkič (στις 14.5.1965).

4. Ἐς δοῦμε τώρα τό «βιογραφικό σημεῖωμα» του συγγραφέα τών δύο χειρογράφων RAIK 167 και RAIK 168. Τά στοιχεῖα που χρησιμοποιοῦμε μᾶς τά δίνει ό ίδιος στο χειρόγραφο RAIK 167 φ 156 (= αριθμηση Χη-Ιορδάνου) ή φ. 2 (= αριθμηση Κώδικα): Ὁ Χη-Ιορδάνου (δὲν ἀναφέρει τό βαπτιστικό του ὄνομα) γεννήθηκε στις 14 Ἰουλίου 1811 και τή μητέρα του τήν ἔλεγαν Ἄκιλίνα. Δὲν ἀναφέρει τίποτε για τόν πατέρα του. Στις 7 Μαΐου 1823 ἔφυγε από τό χωριό του (τό *Ἰντζέσου*²⁹ ή *Λεπτόν Ὑδωρ* τής Καισαρείας τής Καππαδοκίας) και πήγε στην Κωνσταντινούπολη. Στις 25 Σεπτεμβρίου 1830 ἔφυγε από τήν Κωνσταντινούπολη και ἦλθε στην Ἑλλάδα, όπου στις 29 Μαΐου 1831 κατατάχθηκε στο Ἴππικό και ἀπολύθηκε στις 16 Ἰουνίου 1835. Τό 1836

27. H. I. N. Lebedeva, ὀ. π., 208, γράφει: «*Πίναξ ὀδοπορικόν. Ἀριθμός 1. Από τοῦ Βιζαντίου εις τήν Θεσσαλονίκην ὥραι 108...*».

28. Στα κείμενα αυτά δὲν ἀναφέρεται καθόλου ή I. N. Lebedeva. Πρβλ. ὀ. π., 208.

29. Ἰντζέ-σου κατά τόν Ἰ. Χλωρό [*Λεξικόν Τουρκο-Ἑλληνικόν*, Κωνσταντινούπολις (ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου), σ. 2089] και *Incesu* κατά τόν *Türkiye Atlası* [Ἐπιμέλεια Α. Tanoglu, S. Erinc, E. Tümertekin, Κωνσταντινούπολις 1961, σ. 1/φ.] Βλ. και Μ. Λογοθέτη-Μερλιέ «Οἱ Ἑλληνικές Κοινότητες στη σύγχρονη Καππαδοκία», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν*, 1 (1977), 45.

βρέθηκε στα Ίεροσόλυμα και τὸ 1837 «ἐχρημάτισε ἰππέδς» στὴ Βαβυλώνα. Τὸ 1838 ἤλθε στὴν Ἀθήνα καὶ κατατάχθηκε στὴ χωροφυλακὴ. Τὸ 1840 καταδικάστηκε στὸ Ναύπλιο. Τὸ 1841 τραυματίστηκε σὲ συμπλοκὴ στὴν Καλαμάτα. Τελικὰ τὸ 1842 ἀπολύθηκε ἀπὸ τὴ χωροφυλακὴ. Τὸ 1843 ἐπέστρεψε στὴν ἰδιαίτερὴ του πατρίδα. Τὸ Σάββατο 29 Ἰανουαρίου 1844 παντρεύτηκε τὴ Μαρία στὴν Ἐκκλησία. Τὴν 1 Φεβρουαρίου 1848 παντρεύτηκε γιὰ δευτέρη φορὰ τὴ Σοφρονία στὸ σπίτι. Ἀπὸ τὰ τέσσερα ἀγόρια του «ὁ Θεὸς δὲν ἠθέλησε κανὲνα». Στις 23 Ἰανουαρίου 1855 στεφάνωσε τὴν Εὐλαμπία. Δὲν ἀναφέρει ἂν εἶναι θυγατέρα του ἢ ἄλλο συγγενικὸ του πρόσωπο. Τὸ 1860 μᾶλλον πῆγε στὴν Κωνσταντινούπολη μαζί με τὴ γυναίκα του καὶ τὸ 1865 ἐπέστρεψε πάλι στὴν ἰδιαίτερὴ του πατρίδα. Μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τότε στὴν Καισάρεια τῆς Καππαδοκίας εἶχε πέσει ἐπιδημία χολέρας. Τὴν ἴδια χρονιά πέθανε ὁ ἀδελφός του. Αὐτὲς εἶναι οἱ πληροφορίες πού μᾶς δίνει ὁ συγγραφέας γιὰ τὸν ἑαυτό του.

5. Τὰ δύο χειρόγραφα βιβλία τοῦ Χ_η-Ἰορδάνου, πού τὸ περιεχόμενό τους σὲ μεγάλο μέρος εἶναι τὸ ἴδιο, ἔχουν γιὰ ἀντικειμενικὸ σκοπὸ τὶς γεωγραφικὲς μόνο πληροφορίες: Γι' αὐτὸν τὸν λόγο δὲν κρίναμε σκόπιμο νὰ περιγράψουμε κατὰ φ. καὶ τοὺς δύο κώδικες. Ὁ συγγραφέας ἔχει μεγάλη ἀδυναμία στίς ἀποστάσεις μεταξὺ τῶν πόλεων καὶ χωριῶν. Περιγράφει, ἀλλὰ περιληπτικά, τὶς πόλεις, μερικὲς φορές τὰ προϊόντα πού παράγονται στὴν περιοχὴ, καθὼς καὶ τοὺς κατοίκους, τὶς ἐκκλησίες καὶ τὰ μοναστήρια τῆς περιοχῆς. Τὸ περιεχόμενο τῶν δύο βιβλίων τοῦ Χ_η-Ἰορδάνου ἀναφέρεται σὲ περιήγησή του στὴ σημερινὴ Ἑλλάδα, τὴν Τουρκία, τὴ Βουλγαρία, τὴ Ρουμανία, τὴν κάτω Ρωσία, τὴν Γιουγκοσλαβία, τὴν Ἀλβανία, τὴν Κύπρο, τὴν Αἴγυπτο, τὸ Ἰσραήλ, τὴν Ἰορδανία, τὸ Λίβανο, τὴ Συρία, τὸ Ἰράκ, καὶ τέλος τὴν Περσία. Ὁ Χ_η-Ἰορδάνου, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ βιογραφικὸ του σχεδιάσμα, εἶναι πνεῦμα ἀνήσυχο, ἄνθρωπος τῆς περιπέτειας. Γράφει κοφτὰ, χωρὶς πολλὰ ἐπίθετα, με κάποια ἀφέλει, ἀλλὰ μᾶς δίνει πολλὰς ἐνδιαφέρουσες καὶ χρήσιμες πληροφορίες γεωγραφικοῦ, τοπογραφικοῦ, ἀρχαιολογικοῦ, ἱστορικοῦ, θρησκευτικοῦ, ἐθνολογικοῦ, οἰκονομικοῦ, κοινωνικοῦ καὶ λαογραφικοῦ ὕλικου. Ἡ διάταξη τῆς ὕλης περιέχεται σὲ κεφάλαια τὰ ὁποῖα ὀνομάζει *ἀριθμούς*. Τὸ κάθε κεφάλαιο ἀναφέρεται σὲ μιὰ περιοχὴ πού ὑπάρχει ἀπὸ τὴ μιὰ πόλη στὴν ἄλλη. Περιγράφει πάντοτε τὶς ἀποστάσεις καὶ ὁ,τι ἀξιοσημείωτο νομίζει ὅτι πρέπει νὰ ἀναφερθῆ. Γενικὰ εἶναι δύο κείμενα δευτερεύουσας περιηγητικῆς σημασίας.